

Csanády Márton

Az Európán kívüli (világ-) keresztyénség helyzete a 2020-as években

Száz évvel ezelőtt a keresztyénség súlypontja Európában volt. Európa volt a legnagyobb keresztyén kontinens. Az első világháború végén az összes keresztyének közel kétharmada¹ Európában élt. Igaz, akkor a Föld teljes népessége nem érte el a kétmilliárd főt, miközben ma közel 7,8 milliárd ember él a földön.

6

Ma a legnagyobb keresztyén kontinens az amerikai földrész. A 2011-es adatok szerint itt élt a magukat valamelyik keresztyén felekezethez soroló emberek 36,8 százaléka. Ez közel 10% növekedés a száz évvel korábbi helyzethez képest. Akkor valamivel több, mint az összes magát keresztyénnek valló negyede élt az amerikai kontinensen. 1910-ben az összes többi kontinensen kevesebb mint az összes keresztyének 7%-a élt.

Az afrikai kontinens hamarosan eléri Európa arányát és gyorsan le is hagyja. Afrika lesz a második legnagyobb keresztyén kontinens. 2011-ben a Szaharától délre Afrikában lakott a magukat keresztyénnek vallók 23,6 százaléka. Az ázsiai és csendes-óceáni térség csak a negyedik a rangsorban, de itt él a keresztyének több mint 13 százaléka. A keresztyénség a világ vallásai között őrzi vezető helyét. Száz éve a föld népességének 35 százaléka, ma 32 százaléka vallotta magát keresztyénnek. Ez akkor 612 millió embert jelentett, ma közel két és fél milliárdot.

Míg Európában 1910 és 2010 között 405 millióról 565 millióra nőtt a magukat keresztyénnek vallók száma, addig a Afrikában 8,5 millióról 516 millióra.² A változások okai többértűek. Jól érzékelhető, hogy az egyik legjelentősebb mozgató erő az általános népességnövekedés. Ezen belül fontos szerepe van az egyes kontinenseken zajló eltérő dinamikájú demográfiai folyamatoknak. Európában fokozatosan csökkent a népességnövekedés, sőt megállt és elkezdődött a népességcsökkenés, addig napjainkban Afrikában a legnagyobb a növekedés üteme. Az európai keresztyének számának változását erősen befolyásolta, hogy Európában a legjelentősebb mértékű a szekularizáció, itt a legjelentősebb a vallástól való elfordulás mértéke az elmúlt

száz évben. Míg 1910-ben az európai népesség 94,5%-a vallotta magát kereszténynek, addig 2010-ben már csak 66,3%.

Globálisan a keresztények fele tartozik a római római katolikus egyházhoz, míg több mint egyharmaduk (36,7%) valamelyik protestáns egyház tanításait követi. Közel 12% az ortodox egyházak híveinek az aránya.

A legtöbb keresztény az Amerikai Egyesült Államokban élt 2010-ben, 247 millióan. Az USA-t Brazília és Mexikó követte. A negyedik helyen Oroszország állt, de ezzel az adattal nagyobb a probléma, mint általában a statisztikai adatok pontosságával. Tekintettel arra, hogy Oroszországban a szovjet előzmények után az ortodox felekezethez tartozás deklarálása nemcsak, hogy inkább nemzeti, etnikai identitás része, de az esetek nagyobb részében semmilyen vallási ismerettel nem párosul.

Az első tíz legnagyobb keresztény közösséggel rendelkező állam listáján találjuk még a Fülöp-szigeteket, Nigériát, Kínát, a Kongói Demokratikus Köztársaságot, Németországot és Etiópiát.³

Míg száz éve a római római katolikus, protestáns és ortodox felekezetek rivalizálása jellemezte a kereszténységen belüli erővonalakat, addig napjainkban a pünkösdisták, karizmatikus és evangelical irányzatok újabb törésvonalakat jelentenek. Ennek a három irányzatnak közel egymilliárd követője van. Ők adják az összes keresztény 40%-át.

Amerika, a legnagyobb keresztény kontinens

Az amerikai kontinens nemcsak a legnagyobb keresztény kontinens, de a kontinens országaiban szinte kivétel nélkül többségben, sőt meghatározó többségben vannak a keresztények.

A kontinensen a nagy választóvonal Észak- és Latin-Amerika között van. A Karib-térség pedig a kettő között. Észak-Amerikában a római katolikusok kisebbségben vannak, míg Latin-Amerikában többségben. Az előző mondat egyeseknek eufemizmusnak tűnhet, hiszen az emberek többségének a fejében Latin-Amerika országai a legkatolikusabb országokként élnek. Nem véletlenül, hiszen a múlt század utolsó harmadáig ez így is volt. Az elmúlt ötven évben erősen megváltozott a Latin-Amerikai országok felekezeti térképe.

Kanada

Kanadában a 2011-es népszámlálás szerint a ma már 37 milliós lakosság 67%-a vallotta magát valamelyik keresztény felekezethez tartozónak, 24% mondta, hogy nem tartozik vallási közösséghez. 8% tartozott valamelyik másik nagy világvallás követői közé, 1-2% között volt az izraeliták, buddhisták, szikhiek és hinduk aránya. A muzulmánok valamivel több mint 3%-ban voltak. A keresztények lélekszáma lényegében változatlan 1991-óta, alig

csökkent valamit. Ezzel szemben a lakosságon belüli arányuk jelentősen csökkent. 1991-ben, még 83% volt. A vallási közösséghez nem tartozók és a más világvallások követői jelentős utánpótlást kaptak az újonnan bevándorlók közül. Kanada esete ezért kicsit sajátos. Nemcsak klasszikus szekularizációt láthatunk, hanem azt, hogy a vallási kötődéssel nem rendelkezők is előszeretettel választják új hazájuknak. Ez nyilván összefügg azzal, hogy eleve több vallású ország és magas a más vallású és kultúrához tartozókkal szembeni tolerancia⁴.

Kanadában hagyományosan protestáns többség volt. Az 1871-es népszámlálás szerint 56% volt a protestánsok, 42% a római katolikusok aránya. Ez a helyzet lényegében nem változott 1951-ig. Az azóta eltelt időben Kanada lakossága közel négyszeresére nőtt. Ez részben belső növekedés, de döntően a külső bevándorlás eredménye. A második világháborútól a hidegháború végéig terjedő időszakban Kanada vallási arányai jelentősen megváltoztak a római katolikusok javára. Az 1951-es 48-43-as protestáns-római katolikus arány 1991-re 35-45-re átfordult. Sőt 2011-re már 24-39 lett.⁵ Az egykori abszolút protestáns többség ma már a népesség negyedét sem teszi ki.

A szekularizáció tekintetében jelentős eltérés látszik a különböző kanadai tartományok között. Míg a döntően francia és római katolikus Québecben csak 12 százalék volt 2011-ben a nem vallásosok aránya, addig British Columbiában 44%.

8

Amerikai Egyesült Államok

Az USA a nyugati világ legvallásosabb országa. Az Egyesült Államokat az európai vallásüldözések elől menekülő kisebb protestáns felekezetek tagjai alapították. Az amerikai dolláron máig ott van a felirat: „In God we Trust”. Ez az USA hivatalos nemzeti mottója. Habár a klasszikus nagy európai protestáns felekezeteknek is sokmilliós, tízmilliós egyházai vannak, azért az amerikai protestantizmus meghatározó felekezetei Európában inkább kisebb felekezetek, a hagyományos szóhasználat szerint „szekták”.

Sokáig úgy tűnt, hogy az USA-t szinte teljesen érintetlenül hagyja a szekularizáció. A vallásszociológiában komoly elméletek tárgyalják,⁶ hogy mi lehet annak az oka, hogy miközben Európában erősen megjelentek a második világháborút követően, de különösen a 1970-es évektől a szekularizáció különböző jelei, addig az USA-ban szinte alig lehetett ilyen jelenséggel találkozni.

Napjainkban az Amerikai Egyesült Államokban hasonló folyamatok zajlanak mint Kanadában zajlottak valamivel korábban. Egyik oldalról erősödik a szekularizáció. A 2016-os felmérésekben a különböző mérések szerint 18, 22 vagy 24% a nem vallásosak népességen belüli aránya. A másik összetevő, hogy a római katolikusok nem veszítenek a százalékos részesedésükből, miközben a protestánsok aránya jelentősen csökkent. Napjaink amerikai politikai folyamatai nem érthetők meg ezeknek a tényeknek az ismerete nélkül.

1970-ig az USA lakóinak a 70%-a vallotta magát valamelyik protestáns felekezethez tartozónak. Ez nem jelentett már akkor sem aktív gyülekezeti tagságot. Az 2016-os felmérések⁷ szerint most kerültek az abszolút többség határára. Természetesen itt az is kérdés, hogy melyik felekezetet tekintjük protestánsnak. A statisztikai mérési hibát is figyelembe kell venni, valamint azt a tényt, hogy amint ezt az előző elnökválasztás kapcsán is megfigyelhetjük, az USA-ban különösen komoly nehézségekkel néznek szembe a közvéleménykutatók és a szociológusok. A hagyományos kérdőíves kutatás egyre bizonytalanabb, sőt a mobiltelefonok korában a telefonos közvéleménykutatás is problematikus. Ráadásul a vallási kérdés⁸ nem mellékesen politikai kérdés is az Egyesült Államokban. Az egyik oldalon állnak inkább a Közép- és Dél-Amerikából bevándorló spanyol ajkú római katolikusok és a nagyvárosok vallásvesztett, más világvallásokat követő, valamint a protestáns és zsidó felekezetek liberális irányzatait követők, míg a másikon a hagyományosan inkább vidéki (amerikai értelemben) konzervatív protestánsok és zsidók. A római katolikusok aránya a különböző mérések szerint 20-23%. Ez 60-70 millió embert jelent a 160-170 protestánszal szemben. A vallásos zsidóság aránya 2% körül van, ami 6-7 millió főt jelent. A nagy világvallásoknak egy-egy százaléknyi követője van. Ortodox keresztyének, muzulmánok, hinduk és buddhisták egyházainak egyenként van 3-4 millió híve. Egy egészen különleges Egyesült Államokbeli jelenség a mormonok 6-7 milliós egyháza.

Az Amerikai Egyesült Államokban a vallási hovatartozás és a társadalmi helyzet között elég erős kapcsolat van. Ennek elsődleges közvetítő változója, indikátora az iskolai végzettség. Az unitárius/univerzalista egyház követőinek 43 százaléka rendelkezik MA vagy magasabb végzettséggel és csak 16%-nak van érettségije vagy ennél alacsonyabb iskolai végzettsége. Az unitáriusok az amerikai történelemben fontos szerepet játszottak. Az alapító atyák között meghatározó szerepük volt. John Adams az USA 2. elnöke és a fia, Quincy Adams, aki a 8. elnök volt, Millard Fillmore a 13. és William Howard Taft a 27. elnök unitáriusok voltak.⁹ A spanyol ajkú római katolikusok¹⁰ esetében 4 százaléknak van legalább MA végzettsége és 70% az, akinek csak érettségije vagy ennél alacsonyabb az iskolázottsága.

Latin-Amerika

A közép- és dél-amerikai kontinens, kicsit úgy él az európai olvasó fejében, mint a római katolicizmus fellegvára. A huszadik század utolsó harmadáig ez sok szempontból így is volt, bár az már egy másik kérdés, hogy a katolicizmus egyes országokbeli változatai jelentős eltéréseket mutattak.

Az 1950-es évekig a térség lakosságának 94%-a vallotta magát római katolikusnak. 1970-ben is még 92% volt az arány, igaz, hogy megjelent egy már látható 4%-os protestáns kisebbség is. 2014-ben már csak 69% volt a római katolikusok aránya és 19% a protestánsoké, valamint megjelent 8%, aki már

nem volt vallásos.¹¹ Igaz, ez a nemvallásos népesség nagyon eltérő arányban jelenik meg az egyes országokban.

Hagyományosan egy ország, *Uruguay* volt a térségben, ahol jelentős nem római katolikus kisebbség élt. Itt már az I. világháborút megelőzően is csak 61% volt a magukat római katolikusnak vallók aránya. A 2014-es adatok szerint ma már csak 42% sorolja magát a római katolikus egyházhoz. Uruguayban a legmagasabb a felekezeten kívüliek aránya. Érdekes, hogy az ilyen módon válaszolóknak több mint a fele hisz Istenben.

A felekezethez nem tartozók aránya *Chilében* volt 2016-ban 16% és *Hondurasban*, *El Salvadorban* és *Argentínában* 10% körül mozgott. A többi országban 10% alatt volt a felekezethez nem tartozók vagy vallástalanok aránya.

Az elmúlt 50 év nagy változása a protestantizmus, különösen a pünkösdisták és karizmatikus felekezetek robbanásszerű előretörése a térségben. A közép-amerikai államok jelentős részében napjainkra fej-fej melletti verseny alakult ki a protestáns egyházak és a római katolikus egyház között.

Hondurasban, *Guatemalában*, *Nicaraguában*, *El Salvadorban* és valamivel kevésbé *Costa Ricában*. Az első négy országban 40% körüli, fölötti a protestánsok aránya, míg *Costa Ricában* 25%. A 2014-es kutatás szerint hasonló már 26%-os a protestáns felekezetek részesedése *Brazíliában* is. Sőt egyes hírek szerint azóta a 30%-ot is meghaladta az arányuk. A többi latin-amerikai országban is 10% fölött van a részesedésük, egyedül *Paraguay* a kivétel. Miközben a szekularizáció, európai szemmel nézve, szinte elhanyagolható, a vallásváltás földrengésszerű folyamatokat sejtet. A térség 650 millió lakójának 20%-a, 130 millió ember ma már valamelyik protestáns irányzatot követi. A pünkösdisták mozgalmak térnyerésének mértékét és ütemét semmi sem mutatja jobban, hogy az 1980-as években *Brazíliában* még csak a lakosság 3% volt valamelyik pünkösdisták protestáns felekezet tagja. Harminc év alatt lényegében megtízszereződött a részesedésük.¹² Ebben komoly szerepet játszott, hogy a hagyományos egyházak modelljei helyett teljesen új módon kezdtek el kezelni a tömegkommunikációs eszközöket. Edir Macedo, a Casa da Benção riói templom lelkésze 1975-ben hozta létre az Isten Királyságának Egyetemes Egyházát¹³. 1995-ben már másfélmillió, míg a kétezres években volt, hogy 4 millió tagja volt. Macedo felvásárolta az egyik legnagyobb váltságba került brazil televíziót. Ma már több mint 30 rádió és újság is a birtokában van. A Macedo püspök irányította egyháznak több mint 2000 temploma van *Brazíliában*, de a világ 52 másik országában is van már gyülekezete. Volt olyan év, hogy 15 szövetségi és 26 tagállami parlamenti képviselőt tudhatott az egyház a tagjai között.¹⁴ Maga Edir Macedo 1,1 milliárd USA dollár vagyonnal rendelkezik.¹⁵ A térség országaiban a római katolikus egyház hagyományosan, de jure, de legalább is de facto összefonódik az állammal, a gazdasági és hatalmi elittel. Ezekre az országokra hagyományosan jellemző

a szélsőséges társadalmi egyenlőtlenség, amit az esetek egy jelentős részében, még etnikai (indián, fekete, fehér) ellentétek is színeznék. A helyi római katolikus egyházon belül már évszázadokkal ezelőtt megjelentek olyan közösségek, akik a bennszülöttek és a szegények oldalára álltak. Elsősorban a jezsuiták, akik létrehozták a a guaraní indiánok híres missziós telepeit a mai *Brazília, Argentína és Uruguay* területén. A hallatlanul sikeres munka, amelynek elsődleges célja volt, hogy megakadályozza az indiánok rabszolgának történő elhurcolását, azzal ért véget, hogy a jezsuitákat kitiltottak 1767-ben a spanyol gyarmatokról. Az 1960-as évekre a társadalmi feszültségek és az elszegényedés súlyosan tetőzött a kontinensen.

Ez vezetett oda, hogy a római katolikus egyházon belül megjelent egy sajátos helyi irányzat, amit *felszabadítási teológia* néven ismert meg a világ. Az új irányzat a szegények oldalára állt az állam és az elit helyett. Főként a közép-amerikai államokban a 1980-as évekre az irányzat római katolikus képviselői és az állam között pattanásig feszült a helyzet. 1980-ban El Salvadorban egy kormánypárti terror különítmény meggyilkolta a hallatlan népszerűségnek örvendő Oscar Romero salvadori érseket. Szerinte Közép- és Dél-Amerikában papokat, apácákat, sőt püspököket gyilkoltak meg, mert kritizálták a hatalom birtokosait. II. János Pál pápa és a későbbi XVI. Benedek, akkor még Joseph Ratzinger bíboros, súlyosan bíralták az irányzat képviselőit és igyekeztek a befolyásukat visszaszorítani.

A helyzetet csak az bonyolította tovább, hogy a térségben a római katolikus megközelítés szerint még súlyosabb veszély fenyegetett. II. János Pál megfogalmazásában az „ólálkodó farkasok”, akik lecsapni készülnek a védtelen nyájra. A pápa „ólálkodó farkasokon” a huszadik század elején az USA-ból érkezett és egyre nagyobb népszerűségnek örvendő pünkösdista protestánsokat értette. A vatikáni elemzők jól látták, a legkritikusabb államokban, ahol a felszabadítási teológia is kiugróan népszerű volt, a pünkösdisták elragadták mára a hívők közel felét. II. János Pál megújulásra hívta a helyi római katolikus egyházakat. Hogy úgy gondolta-e, ahogy a megújulás zajlik, nehéz eldönteni, hiszen ennek gyökerei korábbra mennek vissza. Az 1960-as években az USA-ban megindult a római katolikus karizmatikus megújulás (CCR) mozgalom. A cél ott is a pünkösdi protestantizmus vonzerejének csökkentése volt. A mozgalomhoz világszerte ambivalensen viszonyult a római katolikus hierarchia (lásd Magyarországon Bulányi György esetét Joseph Ratzingerrel), de Közép- és Dél-Amerikában a helyzet kikényszerítette a helyi klérus nyílt és a Vatikán csendes támogatását. 1975-ben a panamai püspöki konferencia hivatalosan is támogatásáról biztosította a mozgalmat. Egy 2006-os kutatás szerint a guatemalai római katolikusok 62%, a brazilok 49% és a chileiek 30% vallja magát karizmatikusnak.

Ausztrália, Új-Zéland és a Csendes-óceáni szigetek

Ausztrália

2016-ban Ausztrália lakosságának kicsit több mint a fele volt keresztyén. Pontosan 52,1 százaléka. Az ausztrál vallási mező 50 évvel ezelőtt kezdett megváltozni. Igaz, az 1971 előtti népszámlálások módszertanilag¹⁶ nem tökéletesen összehasonlíthatóak az azóta eltelt időszak adatfelvételeivel. 1971-ben még az akkor Magyarországnál nem sokkal nagyobb népességgel rendelkező Ausztráliában a válaszadók 86%-a mondta, hogy valamelyik keresztyén felekezethez tartozik. Akkor 6,7% nyilatkozta, hogy nem vallásos, és 6,3% nem válaszolt. 1% alatt volt a más vallást választók aránya. Az azóta eltelt időszakban 30%-ra nőtt a nem vallásosak száma, 10%-ra a nem válaszolóké és 8,2%-ra a más vallásokhoz tartozóké. A folyamat érdekessége, hogy a keresztyén felekezetek híveinek az abszolút száma változatlan, sőt még nőtt is a múlt század végén. Viszont az elmúlt évtizedekben 25 millióra nőtt a népesség száma. Ausztrália lakóinak közel egyharmada nem Ausztráliában született. 1971-ben még közel egyharmad-egyharmad-egyharmad arányban voltak a keresztyén felekezetek között az anglikánok, más protestánsok és a római katolikusok. Az 1921-ben még a lakosság 44%-át kitevő anglikán közösség mostanra csak 13%-ot tesz ki, igaz, ez abszolút számban több mint a 100 évvel korábbi létszám. A római katolikusok arányszáma (22%) szinte semmit nem változott száz év alatt, igaz, voltak évtizedek, amikor ez magasabb volt. Ez abszolút számban azt jelenti, hogy 100 év alatt megötszöröződött a létszámuk. A reformátusok lélekszáma is (több mint 500 ezer fő) szinte változatlan évtizedek óta, csak ez ebben az esetben erősen csökkenő részesedést jelent.

Új-Zéland

2001-ben még Új-Zéland nem egész 4 millió lakójából közel 60% vallotta magát valamilyen keresztyén felekezethez tartozónak. 2018-ban ez már nem érte el a 39%-ot, miközben a népesség közel 1 millió fővel nőtt. Mindegyik nagy keresztyén felekezet abszolút számban is jelentősen veszített a híveiből. Új-Zélandon lényegében hasonló létszámban vannak jelen az anglikánok, a római katolikusok és a reformátusok. Az eredetileg 4-500 ezres közösségeik mostanra lecsökkentek 2-300 ezresekre. A három nagy felekezet mellett lényegében még egyszer annyian vannak a legkülönbözőbb más felekezetek. Az anglikánokkal és a reformátusokkal együtt min egy 1.250.000 protestáns van, ami a keresztyének 70%-át jelenti és az összlakosság közel 27%-át. Új-Zélandon a felekezethez nem tartozók aránya nőtt meg jelentősen az utóbbi években. Ma már megközelíti az 50%-ot. Új-Zéland ezzel Csehországot és Észtországot követően a világ egyik legelvallástalanodottabb, legszekularizáltabb országa.

A Csendes-óceán vidéke

A térség, sőt az ázsiai kontinenst is ideértve a tágan értelmezett világrész legnagyobb keresztyén közössége a *Fülöp-szigeteken* él. Itt van a világ harmadik legnagyobb római katolikus közössége. 2015-ben az ország 100 millió lakójából 80 millió volt a római katolikus. Igaz, itt is van több mint 10 millió különböző felekezetű protestáns hívő. A karizmatikus mozgalmaknak itt is jelentős szereppel bírnak a római katolikus egyházon belül, mint Latin-Amerikában. A 1970-es évektől a római katolikus karizmatikus mozgalmaknak és a protestáns pünkösdi közösségeknek a népszerűsége folyamatosan nő. A több mint 80 millió római katolikus hívőt 9000 római katolikus pap gondozza. Ez paponként közel 9000 főt jelent.¹⁷ Ez a helyzet nyilván súlyos problémákat okoz és a jövőre tekintve komoly kihívásokat vetít előre. Nem csoda, hogy a római katolikus egyház nem tudja a népi vallásosságot kezelni, még az olyan szélsőséges eseteket sem, mint az önkéntes Cristók véres keresztre feszítésének gyakorlatát.

A Fülöp-szigetek mellett egy másik sziget is kitüntetett hely az ázsiai katolicizmus történetében. *Portugál Timornak* bár csak egymillió körüli lakossága van, de ők szinte kivétel nélkül római katolikusok. Ma a világ egyik legrómai katolikusabb országa.¹⁸ 1975 és 2000 között súlyos megpróbáltatást és szenvedést mért rájuk az muzulmán indonézektől megszállása. Szívós és kitartó szabadságküzdelmükben meghatározó szerepet játszott a római katolikus egyház. Míg 1975-ben csak 100 római katolikus templom volt és csak a helyiek 20%-a vallotta magát római katolikusnak, a többiek animista vallásgyakorlatot folytattak, addig ma már 800 plébánián szinte mindenki a római katolikus vallás sajátos helyi, az animista hiedelmekkel kevert változatát követi.¹⁹

Habár *Indonézia* a világ legnagyobb muzulmán állama, 270 millió lakójából 40 millió a keresztyén. A szintén muzulmán többségű *Malajzia* 33 millió lakójából 9,2% a keresztyén.²⁰

Ázsia

Szinte minden ázsiai ország esetében lehet a helyi keresztyén közösségek kapcsán érdekes fejleményekről beszámolni. Erre most nincsen mód, ezért csak az általam legfontosabbnak tartott országokról és néhány különleges esetről számolok be. Ázsiában egy fontos és sajátos térséget jelentenek a buddhista országok. Ezek közül háromban *Vietnamban*, *Mianmar (Burma)* és *Srí Lankán* élnek jelentősebb arányban, tíz százalékot közelítő számban keresztyének. A közel 100 milliós *Vietnamban* a keresztyének létszáma hivatalosan erősen közelíti a buddhistákét. A mindmáig szigorú kommunista pártirányítás alatt élő ország lakosságának pontos vallási összetételéről nem igazán áll rendel-

kezésre megbízható adat. Az egyetlen hozzávetőlegesen érkelhető információ az ENSZ Emberjogi főbiztosának 2014-es beszámolójában található. Hivatalosan a lakosság háromnegyede nem rendelkezik intézményes vallási kötődéssel, bár egy igen jelentős részük gyakorol valamilyen törzsi vagy népvallási hagyományt. A lakosság 8-10%-a keresztyén, közülük 6-7 millió római katolikus, míg 1-2 millió protestáns.²¹

Mianmar (Burma) vallási konfliktusairól az utóbbi időben a világsajtó is tudósított. Ezek a burmai muszlim rohingya etnikai csoportot ért támadásokról szóltak. A keresztyénséget követő *Kachin*, *Chin* és *Naga* etnikai csoportok is igen súlyos konfliktusban állnak a központi burmai kormányzattal. A főként baptista keresztyén misszionáriusok a század első felében különösen sikeresek voltak az etnikai kisebbségek között az ország hegyvidéki régióiban (*Kachin* és *Chin*), hasonlóképpen mint *Vietnamban*, *Thaiföldön* és *Laosban* (*Hmong*). A körülbelül 2 millió mianmari keresztyén 80%-a baptista, a többiek zömmel római katolikusok.

Csanády Márton 2020 – A Kambodzsai Tonle Sap tavon épült úszó halászfalu római katolikus temploma

Bár sokkal kevesebben vannak, de más buddhista országokban is találunk keresztyén közösségeket, mint a rettenetes szenvedéseket megélt *Kambodzsában* is, ahol az idén volt módomban meglátogatni a Tonle Sap tavon épült úszó halászfalut, melynek közepén ott magasodik egy római katolikus templom.

Kína

A világ vallási kérdéseivel foglalkozó statisztikák és tanulmányok szerint Kínában az emberek többsége nem vallásos. A Kínai Kommunista Párt hivatalos álláspontja szerint ateista. A pártnak vallásos ember nem lehet a tagja. A párt és a kormányzat a vallásokat maradi és káros jelenségként kezeli, de

különbséget tesz a megtűrt, azaz a kormányzattal együttműködő és annak mindenben alárendelődő egyházak és az üldözendő, hitüket önfeladás nélkül gyakorló vallási közösségek között. Hogy a valóságban a kínai emberek mekkora hányada gyakorol valamilyen vallást, azt nem lehet még hozzávetőleg sem megítélni. A saját tapasztalatom szerint a külföldön élő kínaiak zömmel nagyon vallásosak. Az általuk gyakorolt vallások sokszor jelentősen eltérnek attól, amit az általános köztudat feltételez.

Kínában a keresztyénség már a korai századoktól jelen van. Napjainkban a hitvalló keresztyéneket súlyosan üldözik Kínában. Közösségeik a hetven év óta tartó könyörtelen és kíméletlen elnyomás ellenére élnek és valószínűleg meglepően nagyszámú ember követi őket. A kulturális forradalom után fokozatosan újra engedélyezték a vallásgyakorlatot. A korábban titokban a házaknál működő gyülekezeteknek a regisztráció fejében lehetővé tették a templomépítést, sőt idővel az állam is épített templomot a regisztrált gyülekezetek némelyikének. A házi gyülekezetek egy része regisztrált, egy másik része nem. Mind a két „egyház” hihetetlen mértékű növekvő népszerűségnek örvend. Egy 2010-es becslés szerint mintegy 67 millió keresztyén élhet Kínában. 23 millió a kínai államnak alávetett, egyesített „Three-Self” protestáns egyház tagja és mintegy 35 millió a különböző „független” üldözött protestáns közösségek híveinek a becsült száma. A legszélsőségesebb becslések 130 millióra teszik a kínai protestánsok lélekszámát. A római katolikusok 9 millióan vannak, és még van néhány százezer ortodox vallású hívő is. A becslések szerint évente több mint félmillió új hívőt keresztelnek meg a protestáns gyülekezetek.²² Az elmúlt két évben a vallásellenes kampány felerősödött, ahogy minden fronton az ortodox kommunista irányvonal kerekedett felül. A legújabb hírek szerint a hivatalosan elismert és az állammal és a kommunista párttal együttműködő egyházakkal szemben is megszorításokra került sor. Ennek leglátványosabb jeleként eltávolították az állam által engedélyezett, sőt alkalmanként épített templomokról a keresztek.²³

India

Nagyapám, dr. Bodoky Richárd (akkor ifj. Biberauer Richárd) a magyarországi KIE küldöttjeként 1936-ban utazott el Indába a YMCA kongresszusára. Az utazása során felkereste a *ceyloni* (ma *Sri Lanka*) és az indiai szubkontinens jónéhány keresztyén protestáns közösségét. Erről egy ma is izgalmas könyvben számolt be „Ez is India”²⁴ címmel.

Indiába a hagyomány szerint Krisztus után 62-ben Tamás apostol vitte el a keresztyénséget. A Malabári tengerparton kötött ki. India ezen déli vidékén ma is erős élő közösségei vannak a szír keresztyénségnek. Tekintettel arra, hogy Indiába először a portugál hajósok jutottak el és létesítettek egészen a huszadik század második feléig virágzó településeket, a római katolikus vallásnak is vannak jelentős hagyományai. És végül az évszázados angol uralom

révén születtek meg a jelentős anglikán és református közösségek. Indiában, mint egy harmincegynéhány millió keresztyén él, ez több mint a lakosság 2,5%-a. Az indiai keresztyének közel 60%-a valamelyik protestáns közösség tagja. A keresztyének egyharmada római katolikus, a többiek a hagyományos szír irányzatok valamelyikéhez tartoznak.

Korea

Korea esete (egészen pontosan Dél-Koreáé) egészen más. Korea sok szempontból az észak-amerikai modellhez hasonlít. 1990 előtt Koreában hihetetlen reneszánsza volt a protestáns felekezeteknek. Napjainkban is a legnagyobb vallási irányzat a protestáns felekezeteké. Ezen belül is a reformátusoké. Dél-Korea 52 millió lakójának a 20%-a, több mint 10 millió fő valamelyik protestáns felekezet tagja. Ez önmagában nagyobb létszám, mint a buddhistáké. Igaz, a dél-koreaiak 50-55%-a hagyományosan egyik felekezetnek sem tagja. Ez nem jelenet feltétlen vallástalanságot, mert nagyon sokan hagyományos, például sámánista vallási kultuszokat gyakorolnak, amelyeknek nincsen modern intézményes formája. Meglepetésre 1990 és 2010 között egy jelentős felfutása volt a római katolikus felekezetnek is, amiért jónéhány szerző elkezdte kongatni a vészharangot²⁵, de az elmúlt évtizedben ez látványosan visszaesett. A 2015-ös koreai microcenzus szerint²⁶ 10 év alatt több mint 1 millió fővel csökkent a római katolikusok száma, sőt egy 2017-es közvéleménykutatás²⁷ szerint további félmillióval. Ezek szerint a római katolikusok a koreai népesség 6-8%-át alkotják. Érdekes módon a jelenlegi koreai elnök, Moon Jea-in római katolikus. A második világháború óta 3 református, 1 metodista és a mostanival 2 római katolikus elnöke volt Koreának.

Srí Lanka

2019 húsvétján az egész világot megrázta a 279 áldozattal járó srí lankai robbantásos terrortámadás. A merényletsorozat során szállodák mellett három római katolikus templomnál is robbantásokra került sor. A terrortámadást helyi iszlamista csoport hajtotta végre. A 2011-es népszámlálás adatai²⁸ szerint a srí lankaiak 70%-a buddhista, 12%-a hindu, 10%-a muzulmán és 7,5%-a keresztyén. A keresztyének zöme, 6,1%-a római katolikus és 1,3%-a protestáns. A helyzetet bonyolítja, hogy a római katolikusok zöme, a hindukkal együtt, az évtizedes üldöztetést, sőt polgárháborút megélt tamil kisebbségből kerül ki. A helyi muszlimok a legkülönbözőbb bevándorló kereskedő népek leszármazottai. Hogy mi volt a merénylet oka, máig is rejtély.²⁹

A volt Szovjetunió ázsiai része

A kaukázusi országokban Grúzia és Örményország és Azerbajdzsánban a két évezredes keresztyén hagyomány mellett az elmúlt évszázad orosz és szovjet jelenlét is hatással volt. A Gallup 2008-as³⁰ felmérése szerint Azerbajdzsán,

muzulmán többségű ország létére, a világ egyik legvallástalanabb, szekularizálódott országa. Mindössze a megkérdezettek 21%-a nyilatkozta, hogy fontos az életében a vallás. Azerbajdzsánban a lakosság 4-5%-a keresztyén, zömmel ortodoxok.

Grúziában a 3,9 milliós népesség 83%-a a Grúz Ortodox Egyház, további 4%-a az Örmény Római Katolikus, és 1% az Orosz Ortodox Egyház tagja. A maradék zömmel muzulmán³¹.

Grúzia a vallás tekintetében is Azerbajdzsán ellentéte. Nem csak a világ első keresztyén állama, de ma is a világ egyik legvallásosabbja is. Az emberek 92,5%-a az Örmény Apostoli Egyházat követi. A jazidizmusnak is van nem egész 1% követője a 3 millió lakosú államban.³² Nagyobb közössége van alutheránusoknak, de vannak még nestoriánusok és más kis felekezetek is.

Közép-Ázsiát évszázados orosz, majd szovjet megszállása után napjainkban többé-kevésbé független államok alkotják. A *Kazahsztán*, *Kirgizisztán*, *Tádzsikisztán*, *Türkmenisztán* *Üzbegisztán*, valamint a sok vihart megélt *Afganisztán* alkotta térséggel kapcsolatos adatok nagyon bizonytalanok. A nyugati keresztyének jelentős része német vagy lengyel származású, vagy a Baltikumból került a térségbe. Egy 2002-es kutatás³³ szerint Üzbegisztánban csak a megkérdezettek 35%-a jelentette ki, hogy a vallás nagyon fontos. A keresztyének arányára vonatkozó bizonytalan adatok elég változatosak, a 2,3%-tól³⁴ a 7%-ig.³⁵ Az ENSZ 2015-ben publikált statisztikai adatai³⁶ szerint Kazahsztán 16 millió lakójából 4,2 millió vallja magát keresztyénnek. Ez a népesség negyede.³⁷

Kirgizisztánban, ahol a szovjet időkben a lakosság feléhez közelített az orosz ajkúak aránya, az elmúlt évtizedekben gyors átalakulás zajlott. Az orosz ajkúak gyors ütemben költöztek el. A 2000 évek elején olyan híreket³⁸ lehetett olvasni, hogy az ország déli részén megjelentek a vahabita missziók, míg az északi részen egyre erősödött a protestáns jelenlét. A jelenlegi becslések szerint a 6,5 milliós lakosság közel 10%-a ortodox keresztyén, és van 1,5% zömmel protestáns vagy más keresztyén.³⁹ *Tádzsikisztánból*⁴⁰ még gyorsabban távoztak a Szovjetunió széthullását követően a vallási kisebbségek tagjai. Jelenleg már csak a 7 milliós lakosság 1,6%-a lehet keresztyén. *Türkmenisztán*⁴¹ esetében az 5,5 milliós lakoságból 6,4% a keresztyén, akiknek a zöme ortodox.

Dél- és Nyugat-Ázsia

A muzulmán többségű ázsiai országok első csoportját az Indiát övező muzulmán országok alkotják. *Pakisztán* a világ egyik legradikálisabb muzulmán országa. Ennek ellenére több mint 2,5 millió⁴² keresztyén él a 200 milliós országban. Zömmel etnikai és társadalmi kisebbségek tagjai. A világon az egyik legnehezebb sors az övék. A világsajtóban rendszeresen jelennek meg a hírek a pakisztáni keresztyénekkal szembeni népi és kormányzati atrocitásokról.

Igen gyakori, hogy a közösség fiatal leánygyermekait elrabolják^{43 44} és erőszakkal muzulmán házastárshoz kényszerítik. Szintén visszatérő probléma a keresztyéneknek az „istenkároklási” és korángyalázási⁴⁵ törvény örvén való üldözése. A hivatalos Bangladesi statisztikai adatok⁴⁶ szerint a 165 milliós országban 0,4% a keresztyén. Ez 660 ezer főt jelent. A jelentések szerint itt is elég feszült a felekezetek közötti helyzet az elmúlt évtizedben. Az intenzív protestáns missziók hatására sokan tértek át keresztyénnek. Külső vélemények szerint a lakosságnak akár, már 1%-a is keresztyén lehet.⁴⁷

Iránban, mint a mai világ két iszlám teokratikus államának egyikében sem könnyű a keresztyének helyzete. Hivatalos adatok híján a különböző becslések 300 ezer körülire teszik a keresztyének számát a 80 milliós országban. Ezek zöme az örmény kisebbség örmény keresztyénei közül kerül ki. Vannak még szír, római és káld katolikusok, valamint néhány ezer protestáns is. Egyes jelentések szerint néhány tízezer mandeus is él Iránban⁴⁸, bár nekik ellentétben az zoroasztriánusokkal és a zsidókkal nincsenek jogaik, hivatalosan nem ismerik el őket.

Közel-Kelet

18

Az elmúlt húsz évben rettenetesen sok szenvedésen keresztül ment *Irak* 40 millió lakójából, a Columbia Egyetem⁴⁹ kutatása szerint még mindig találunk közel 500 ezer keresztyént. Egészen pontosan 1,21%-ot, akiknek a zöme a szír, káld és örmény római katolikus egyházak híveiből tevődik ki. Ami már-már csodaszámba megy, hogy ha nagyon kis számban is, de még mindig megmaradt néhány ezer mandeus, más néven Keresztelő Szent János Keresztyén. Voltak hírek arról, hogy teljesen kipusztították és elűldözték őket⁵⁰.

Irak szomszédjában találjuk az elmúlt évtized legnagyobb szörnyűségeit megélt országot, *Szíriát*, az Újszövetség egyik kiemelten fontos helyszínét. Szíria ma 17,5 millió lakosú. Ez 3,5-4 millióval kevesebb mint 10 évvel ezelőtt. Az adatok nagyon megbízhatatlanok, hiszen nincsenek auditált mérések. A Columbia Egyetem kutatásai szerint a keresztyének abszolút száma csökkent, de a lakoságon belüli aránya lényegében nem.⁵¹ Ma is a nagyjából 12% keresztyén él az országban, ez több mint 2 millió ember. Közel 500 ezer keresztyén menekült el Szíriából az elmúlt 10 év alatt. A szíriai keresztyének igen sok felekezethez tartoznak. Vannak szír, asszír, káld, örmény római katolikusok, görög ortodoxok, malekiták, maroniták és még jónéhány évszázados vagy évezredes helyi hagyománnyal rendelkező közösség. Sőt még ha kis létszámban, de vannak protestánsok is.⁵²

Libanon a közel-keleti térség egyetlen állama volt az 1960-as évekig, ahol abszolút keresztyén többség volt. Az utolsó megbízható 1932-es francia népszámlálás szerint a helyi, főként maronita keresztyének, az örményekkel együtt a lakosság 51%-át adták, a gnosztikus drúzokkal és alevitákkal 8,5%-ot, míg a muszlimok a maradék 40,5%-ot. A függetlenné váló Libanonban

ezért az alkotmány kimondta, hogy a francia rendszerű államban az államfő mindig keresztény, a miniszterelnök muszlim és a hadsereg vezérkari főnöke pedig drúz kell, hogy legyen. Igen ám, de amikor 1970-ben Jordánia kiűzte a PLO-s menekült palesztinokat, akik így Libanonba menekültek, az arányok felborultak, aminek következtével a „Közel-Kelet Svájcának” hívott ország 1975-től a kisebb-nagyobb megszakításokkal vívott folyamatos polgárháborúba zuhant. A legkülönbözőbb, néhol komolynak látszó források hajlamosak az 1932-es arányokat vetíteni, kisebb-nagyobb módosításokkal a jelenlegi népességszámra. A szomorú valóság más. A Columbia Egyetemen készült etnikai alapú becslések szerint⁵³ a szír menekültekkel együtt jelenleg mintegy 19% levantei arabnyelvű keresztény él Libanonban, akik különböző felekezetekhez tartoznak, valamint még 3% örmény római katolikus, akik az I. világháborút követő törökországi népirtás nyomán menekültek Libanonba. Ezen kívül van még 7% drúz és 3,5% alevita. A többiek szunnita és síita muzulmánok.

Izrael 9,3 millió lakójából valamivel több mint 5% a keresztény.⁵⁴ Ezek igen vegyes összetételűek. Szinte a világ összes nagy hagyományos keresztény felekezetének van Izraelben, a Szentföldön „képviselése”. És természetesen vannak őshonos keresztény közösségek is, ahogy megtaláljuk a Jakab apostolt⁵⁵ követő zsidó keresztényeket is. A palesztin területeken közel 4,5 millió lakójából 8% körül vannak a keresztények.⁵⁶

Jordánia 10 milliós népességéből 3,5-4% a keresztény, valamint még 2% lehet a drúzok aránya⁵⁷. Az itt található keresztény közösségek között van, amelyik a legrégebbi ókeresztény közösségek leszármazottai közé tartozik, de vannak protestáns közösségek is.

Afrika

Észak-Afrika

A Szaharától északra eső területek valaha a kereszténység központjai voltak. A gyarmati korszakban főként az ott élő európai révén jelentős létszámú keresztény közösség élt a vidéken. Napjainkban itt az egyik legkisebb a keresztények létszáma a térség országaiban, Egyiptomot kivéve. Ők is főként az ott dolgozó európaiak és a Szaharától délre eső területekről érkezett bevándorlók és menekültek. 2019-ben Ferenc pápa *Marokkóba*⁵⁸ látogatott. Az ünnepélyes misén 10 ezren vettek részt, döntően a Szaharától délre eső vidékekről származók. A néhány 10 ezer római katolikus mellett vannak még kis protestáns közösségek is. Összességében mind létszámában, mind arányaiban elenyésző számokról beszélhetünk a legtöbb térségbeli országban. Egyiptom 100 millió lakójából nagyjából 5% lehet keresztény.⁵⁹ Ők főként az Alexandriai Kopt Ortodox egyházhoz tartoznak. A kisebbségi keresztény csoportok

közé tartoznak a Kopt Római katolikus Egyház és különböző protestáns felekezetek. Az őshonos koptok helyzete évtizedek óta egyre nehezebb. A muzulmán többségi lakosság egy része, a kormányzat és a szélsőséges iszlám csoportok különböző módokon keseríti meg az életüket.

Az észak-afrikai döntően muzulmán régió és a fekete-afrikai döntően keresztyén világ között fekszik *Szudán*. Szudánban évtizedekig zajlott véres polgárháború az északi muszlim kormányzat és a déli fekete keresztyén felkelők között. A háború végeredményeként a déli területnek Dél-Szudán néven sikerült elszakadnia. Az északi részen nehéz megmondani, hogy mennyire maradtak keresztyének. Az új Dél-Szudáni államról is igen eltérőek az adatok. A leginkább irányadónak tűnő adatok szerint a 10 milliós lakosság 65% lehet keresztyén, 5% lehet a muzulmán, míg a többiek a legkülönbözőbb törzsi vallásokat követik.

Szudántól keletre található *Etiópia*, az egyetlen afrikai állam, amely nem volt gyarmat az elmúlt századokban. Ez azzal is összefüggött, hogy Etiópia hamarabb volt keresztyén, mint Európa. Sőt azt megelőzően a judaizmus egy irányzata volt az államvallás. Etiópiát eléggé megviselték az elmúlt évtizedek. A 2007-es népszámlálás szerint⁶⁰ az Etióp Ortodox Egyházat követte a lakosság 43%-a, 18,6% volt a protestáns és 1%-nál kevesebb volt a római katolikus. Akkor 34% volt a muzulmánok aránya. 2007-ben 74 millió volt a lakosság, ma nagyjából 110 millió lehet. Nehéz megmondani, hogy az arányok miként alakulhattak. A keresztyén és muzulmán közösségek között egyre nő a feszültség. Ez összefügg a muszlimok lélekszámának valószínűsíthető növekedésével is.

Fekete-Afrika

Afrika legnagyobb állama *Nigéria*. Ma már 200 millió lakója lehet. A 2006-os népszámlálási adatok alapján a lakosság közel 40%-a lehet keresztyén. 44% körül lehet a muzulmánok aránya, a maradék 16% törzsi és népi vallásokat követ. 1963-ban a vallások aránya még 36-38-26% volt. Nigéria az iszlám előretörése egyik legjelentősebb frontállama Afrikában. Nem véletlen, hogy itt tevékenykedik a térség legjelentősebb iszlám terrorszervezete, a Boko Haram.

A Nigériától északra és nyugatra fekvő afrikai államokra vonatkozó vallási, felekezeti adatok ellentmondásosak. A statisztikák, könyvek, szakcikk egy része keresztyén többségről, vagy legalábbis mint a legnagyobb vallási közösségről számol be, míg mások muszlim fölényről vagy többségről hoznak adatokat. Fontos, hogy a térségben a törzsi vallásoknak és kultuszoknak is jelentős szerepe van. Nagy biztonsággal kijelenthető,⁶¹ hogy *Niger*, *Mali*, *Szenegál*, *Gambia*, *Mauritánia* és *Nyugat-Sahara* lakói között alig találunk keresztyéneket. Az egykori híres partok államai egy részében, *Guinea*, *Bissau Guinea*, *Sierra-Leone* és *Burkina-Faso*⁶² térségében és *Csád*ban muszlim többség

van, de a lakosságon belül 10-30% közötti keresztyén kisebbség van, melyek növekvő részarányt képviselnek a lakosságon belül.

Elefántcsontparton egészen sajátos helyzet van. A 2017-es népszámlálás szerint az 17 millió elefántcsontparti állampolgár közül 39% a keresztyén és 33,7% a muzulmán, viszont az ott élő 5,5 millió állampolgársággal nem rendelkező külföldivel együtt 43% a muzulmán és 34% a keresztyén. A keresztyéneken belül lényegében fele-fele a római katolikusok és a protestánsok, elsősorban az evangelikálok aránya.⁶³ *Libéria, Togo, Benin, Ghána* és a Nigériától délkeletre lévő *Kamerun* esetében jelentős keresztyén többség van, de 10-20% között mozog a muszlimok aránya és jelentős a törzsi vallások súlya. Míg *Beninben* és *Togóban* a római katolikusok a legnagyobb keresztyén felekezet, *Libériában* és *Ghánában* a római katolikusok 10% körüli kisebbségben vannak a zömmel protestáns többséggel szemben. Ghána esetében a legnagyobb arányban a pünkösdisták vannak.⁶⁴

Uganda, Tanzánia, Kenya, Közép-Afrikai Köztársaság, Gabon esetében találunk még 10% nagyságú muszlim közösséget, *Mozambikban* 18%-ot. Afrika többi államában már csak ennél kisebb arányban vannak a muzulmánok.⁶⁵

Közép-Afrikai Köztársaság, Egyenlítői Guinea, Burundi, Gabon, Lesotho, Ruan-da, Angola, Kongó esetében a római katolikus abszolút többségben vannak. *Uganda, Benin, Kamerun, Mozambik* esetében a római katolikusok relatív többséget alkotnak. A többi afrikai államban protestáns többség van.⁶⁶ Ez természetesen a legtöbb esetben több protestáns felekezet együttes többségét jelenti.

Afrika teljes, 1,3 milliárdos népességének nagyjából 15%-a, kb. 200 millió ember lehet római katolikus. A legnagyobb mértékben Közép-Afrikában élnek római katolikusok. Az Afrikában élő emberek 18%-a protestáns, kb. 240 millió fő. A legnagyobb mértékben az Afrika déli részén lévő államokban.

Ezen kívül az etióp és más ortodox keresztyénekkkel, a kisebb felekezetekkel együtt a teljes afrikai népesség közel fele követhet valamilyen keresztyén felekezetet vagy irányzatot.

1 (Pew Forum on Religion & Public Life, 2011) – **2** (Pew Forum on Religion & Public Life, 2011) – **3** (Pew Forum on Religion & Public Life, 2011) – **4** (Pew Research Center, 2013) – **5** (Pew Research Center, 2013) – **6** (Davie, 2010) – **7** (Pew Research Center, 2015) (Cox és Jones, 2017) (Newport, 2018) – **8** A republikánus szavazók 20% mondja, hogy nem vallásos. A demokrata és független szavazók esetében 37–37%. A republikánusok 51% nagyon vallásosnak vallja magát, míg a másik két csoport esetében ez 33–33%. (Newport 2018) – **9** Az USA elnökei közül 11-11 elnököt adtak a reformátusok (a jelenlegi elnök Donald Trump is református) és az anglikánok. Négyet-négyet az unitáriusok, a baptisták és a metodisták. Kettőt-kettőt a kvékerek, a restaurációs mozgalom és más kisebb protestáns közösség. Egy elnök, JFK volt római római katolikus. – **10** A spanyol ajkú római római katolikusokéhoz hasonló a Jehova Tanúinak és a spanyol ajkú protestánsoknak a helyzete. A fekete protestánsok és a fehér evangelical protestánsok esetében 50-50%, akinek érettségénél alacsonyabb vagy annál magasabb végzettsége van. A fehér római római katolikusok, a mormonok

és a fehér „mainstream” protestánsok esetében már 40% alatt van azoknak az aránya akik csak érettségiig vagy még oda se jutnak el és 40% körül akik legalább befejezett BA-val vagy ennél magasabb végzettséggel rendelkeznek. Az izraeliták és a hinduk iskolai végzettsége közelíti a az unitáriusokét. (Cox és Jones, 2017) – **11** (Pew Research Center, 2014) – **12** (Stanley, 2018) – **13** Isten Királyságának Egyetemes Egyháza (*Igreja Universal do Reino de Deus*, IURD) – **14** (Stanley, 2018) – **15** (Forbes, 2018) – **16** 1971 előtt az ausztráliai őslakosók, az aboriginek több mint felét kizárták a népszámlálásokból. Az 1933-as népszámlálás alkalmával nem volt kötelező a vallási kérdésre válaszolni. – **17** (J. Nelson Jennings 2016, Mallampalli, 2016) – **18** A helyi római katolikus egyházat vezető püspök Carlos Filipe Ximenes Belo 1996-ban Nobel-békedíjat kapott. – **19** (Molnar, 2009) – **20** (Department of Statistics, Malaysia, 2011) – **21** (The Office of the High Commissioner for Human Rights, 2014) – **22** (Ma, 2019) – **23** (UCA News reporter, 2020) – **24** (Biberauer, 1937) – **25** (J. Nelson Jennings, 2016) – **26** (Korean Statistical Information Service, 2018) – **27** (기자, 2017) – **28** (Department of Census & Statistics, Sri Lanka, 2012) – **29** (Index, 2020) – **30** (Crabtree és Pelham, 2009) – **31** (Pew Research Center, 2017) – **32** (Pew Research Center, 2017) – **33** (Pew Research Center, 2002) – **34** (Pew Research Center, 2020) – **35** (Pariona, 2017) – **36** (United Nations Statistics Division, 2015) – **37** (Agency of the Republic of Kazakhstan on statistics, 2010) – **38** (Orlov, 2004) – **39** (Pew Research Center, 2020) – **40** (Pew Research Center, 2020) – **41** (Pew Research Center, 2020) – **42** (Izady, Religion isn Pakistan, 2016) – **43** Eric Sarwar előadása 2020. 02. 29. St Columba’s Scottish Church, Budapest. – **44** (Global Human Rights Defence, 2019) – **45** (Gedő, 2018) – **46** (Know Bangladesh, 2018) – **47** (WorldWide Religious News, 2013) – **48** (Farid, 2011) – **49** (Izady, Iraq_Religious composition, 2015, 2017) – **50** (Kolozsi, 2014) – **51** (Izady, Syria Ethnic Shift, 2010–2018, 2019) – **52** (Feke, 2017) – **53** (Izady, Lebanon Ethnic Compositions, 2020) – **54** (Izady, Levant (al-Shaam) – Syria, Lebanon, Israel, Palestine and Jordan Religious Composition, 2020) – **55** (Ulickaja, 2009) – **56** (Izady, Levant (al-Shaam) – Syria, Lebanon, Israel, Palestine and Jordan Religious Composition, 2020) – **57** Uo. – **58** (RFI 2019) – **59** (Hackett, 2011) – **60** (Ethiopian Central Statistical Agency, 2009) – **61** (Pew Research Center, 2012) (Abioje, 2015) – **62** (Abioje, 2015) (Pew Research Center, 2012) – **63** (Ibrahima, 2016) – **64** (britannica.com, 2020) – **65** (Arda, 2020) – **66** (Arda, 2020)

Idézett forrásmunkák

Pew Forum on Religion & Public Life. (2011). *Global Christianity A Report on the Size and Distribution of the World’s Christian Population*. Washington, D. C.: Pew Research Center.

Abioje, P. O. (2015). Christianity in Contemporary African Religious Space. In I. S. Medine, *Contemporary Perspectives on Religions in Africa and the African Diaspora*. New York: Palgrave Macmillan.

Agency of the Republic of Kazakhstan on statistics. (2010. 11. 12). Forrás: The

results of the national population census in 2009: https://web.archive.org/web/20110722142449/http://www.eng.stat.kz/news/Pages/n1_12_11_10.aspx

ARDA (2020). *The Association of Religion Data Archives (ARDA)*. Letöltés dátuma: 2020. 06. 25, forrás: http://www.thearda.com/internationalData/countries/Country_45_1.asp

Biberauer, R. I. (1937). *Ez is India*. Budapest: Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet R. T.

- britannica.com. (2020). *Ghana/Religion*. Letöltés dátuma: 2020. 07. 01., forrás: [www.britannica.com: https://www.britannica.com/place/Ghana/Religion](https://www.britannica.com/place/Ghana/Religion)
- Cox, D., & Jones, R. P. (2017). *America's Changing Religious Identity*. Washington, DC: Public Religion Research Institute.
- Crabtree, S., & Pelham, B. (2009. 02. 09). *What Alabamians and Iranians Have in Common*. Forrás: Gallup: <https://news.gallup.com/poll/114211/Alabamians-Iranians-Common.aspx>
- Davie, G. (2010). *A vallás szociológiája*. Pannonhalma: Bencés Kiadó.
- Department of Census & Statistics, Sri Lanka. (2012). *A3: Population by religion according to districts, 2012*. Forrás: Sri Lanka Census of Population and Housing, 2011: <http://www.statistics.gov.lk/PopHouSat/CPH2011/index.php?fileName=pop43&gp=Activities&tpl=3>
- Department of Statistics, Malaysia. (2011. 08. 05). *Population Distribution and Basic Demographic Characteristic Report 2010*. Forrás: Department of Statistics, Malaysia: https://www.dosm.gov.my/v1/index.php?r=column/cthemebycat&cat=117&bul_id=MDMxdHZjWTK1SjFzTzNkRXyzcVZjdz09&menu_id=L0pheU43NWJwRWVSZklWdzQ4TlhUUT09
- Dove, S. (2016). Latin America and the Caribbean. In *The Wiley Blackwell Companion to World Christianity*.
- Ethiopian Central Statistical Agency. (2009). *2007 Ethiopian census, first draft*. Addis Ababa: Ethiopian Central Statistical Agency.
- Farid, S. (2011. 12. 06). *Iran Mandaeans in exile following persecution*. Letöltés dátuma: 2020. 06. 29., forrás: www.alarabiya.net: https://www.alarabiya.net/articles/2011/12/06/181123.html
- Feke, Gy. (2017. 12. 14.). *Krisztus nagykövetei*. Letöltés dátuma: 2020. 06. 29., forrás: reformatus.hu: http://regi.reformatus.hu/mutat/14516/?keep-This=true&TB_iframe=true&-height=500&width=800
- Feuchtwang, S. (2020). *Handbook on Religion in China*. Edward Elgar Pub.
- Forbes. (2018. november 5). *Forbes Billionaris*. Forrás: <https://www.forbes.com/profile/edir-macedo/#382225642fcf>
- Gedő, Á. (2018. 11. 31). *Pakisztán: Felmentették a halálra ítélt keresztény nőt, Asia Bibi*. Forrás: Vatican News (Vatikáni Hírek): <https://www.vaticannews.va/hu/vilag/news/2018-10/pakisztan-felmentettek-asia-bibi.html>
- Gez, Y. N. (2018). *Traditional Churches, Born Again Christianity, and Pentecostalism*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Global Human Rights Defence. (2019). *Human Rights Report 2019 Human rights violations against women belonging to religious minority communities in Pakistan*. The Hague: Global Human Rights Defence.
- Hackett, C. (2011. 02. 16.). *How many Christians are there in Egypt?* Letöltés dátuma: 2020. 06. 30., forrás: www.pewresearch.org: https://www.pewresearch.org/2011/02/16/how-many-christians-are-there-in-egypt/
- Ibrahima, B. (2016). *Recensement Général de la Population et de l'Habitat 2014*. Letöltés dátuma: 2020. 07. 01., forrás: http://www.ins.ci/n/documents/RGPH2014_expo_dg.pdf
- Index. (2020. 04. 12.). *Robbantásos merényletek Srí Lankán*. Forrás: https://index.hu/aktak/sri_lanka_colombo_robbantas_merenylet_terrorizmus_aldozatok_kereszteny_templom_szalloda_nemzeti_tauhit_dzsamaat/
- Izady, R. M. (2016). *Religion in Pakistan*. Letöltés dátuma: 2020. 06.

- 29., forrás: The Gulf/2000 Project.: https://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Pakistan_Religion_lg.png
- Izady, R. M. (2017). *Iraq Religious composition 2015*. Letöltés dátuma: 2020. 06. 29., forrás: The Gulf/2000 Project.: https://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Iraq_Religions_lg.png
- Izady, R. M. (2019). *Jordan: Ethnic Composition*. Letöltés dátuma: 2020. 06. 29., forrás: The Gulf/2000 Project.: https://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Jordan_Ethnic_summary_lg.png
- Izady, R. M. (2019). *Syria Ethnic Shift, 2010-2018*. Letöltés dátuma: 2020. 06. 29., forrás: The Gulf/2000 Project.: https://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Syria_Ethnic_Shift_2010-2018_lg.png
- Izady, R. M. (2020). *Lebanon Ethnic Compositions*. Letöltés dátuma: 2020. 06. 29., forrás: The Gulf/2000 Project.: https://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Lebanon_Ethnic_lg.png
- Izady, R. M. (2020). *Levant (al-Shaam) – Syria, Lebanon, Israel, Palestine and Jordan Religious Composition*. Letöltés dátuma: 2020. 06. 29., forrás: The Gulf/2000 Project.: https://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Levant_Religion_lg.png
- J. Nelson Jennings, Y. K. (2016). Korea, Japan, the Philippines, and Southeast Asia. In *The Wiley Blackwell Companion to World Christianity*.
- Kenworthy, S. M. (2016). Russia and Eastern Europe. In *The Wiley Blackwell Companion to World Christianity*.
- Know Bangladesh. (2018. 12. 02.). Letöltés dátuma: 2020. 06. 28., forrás: Bangladesh National <http://www.bangladesh.gov.bd/site/page/812d94a8-0376-4579-a8f1-a1f66fa5df5d/বাংলাদেশকে-জানুন>
- Kolozsi, Á. (2014. 10. 15.). *Ha ez nem népszerűtlen, akkor semmi*. Letöltés dátuma: 2020. 06. 29., forrás: Index: <https://index.hu/kulfold/2014/10/15/islam-allam-magyar-szemmel/>
- Korean Statistical Information Service. (2018). „성, 연령 및 종교별 인구 – 시군구” [*Population by Gender, Age, and Religion – City/Country*]. Seoul: Korean Statistical Information Service.
- Lineham, S. P. (dátum nélk.). *Christianity in Australia and Oceania (ca. 1800–2000)*.
- Ma, L. (2019). *Christianity, Femininity and Social Change in Contemporary China*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Mallampalli, C. (2016). South Asia. In *The Wiley Blackwell Companion to World Christianity*.
- Martin, D. (2016). Christianity in Europe and North America: Decline, Transition, or Pluralization? In L. S. McClymond, *The Wiley Blackwell Companion to World Christianity* (old.: 719–732). Chichester: Wiley Blackwell.
- Molnar, A. K. (2009). *Timor Leste: Politics, History, and Culture*. Abingdon-Thames: Routledge.
- Morgan, E. M.-R. (2019). *Brazilian Evangelicalism in the Twenty-First Century*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Newport, F. (2018). *Five Key Findings on Religion in the U.S.* Gallup.
- Orlov, N. (2004. 06. 24.). *Tömeges Kirgiz áttérés az iszlámból keresztény szektákra vált Kirgizisztán vezetés problémájává*. Forrás: Ferghana.ru: <https://web.archive.org/web/20080903231116/http://www.ferghana.ru/article.php?id=2969>
- Pariona, A. (2017. 04. 25.). *Religious Beliefs In Uzbekistan*. Forrás: [www.worldatlas.com](http://www.worldatlas.com/articles/religious-beliefs-in-uzbekistan.html): <https://www.worldatlas.com/articles/religious-beliefs-in-uzbekistan.html>
- Pew Research Center (2012. 12. 18.). *The Global Religious Landscape*. Letöltés dátuma: 2020. 06. 25., forrás: www.pewresearch.org

- pewforum.org: <https://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/>
- Pew Research Center. (2002. 12. 19.). *Among Wealthy Nations*. Forrás: Pew Research Center: <https://www.pewresearch.org/global/2002/12/19/among-wealthy-nations/>
- Pew Research Center. (2013). *Canada's Changing Religious Landscape*. Washington, DC: Pew Research Center.
- Pew Research Center. (2014). *Religion in Latin America Widespread Change in a Historically Catholic Region*. Washington, D.C.: Pew Research Center.
- Pew Research Center. (2015). *America's Changing Religious Landscape*. Washington, DC: Pew Research Center.
- Pew Research Center. (2017. 05. 10.). *Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe*. Forrás: Pew Research Center Religion & Public Life: <https://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/>
- Pew Research Center. (2020). *Pew Research Center*. Forrás: Global Religious Futures: http://www.global-religious-futures.org/countries/uzbekistan#/?affiliations_religion_id=0&affiliations_year=2010&region_name=All%20Countries&restrictions_year=2016
- RFI. (2019. 03. 31.). *Francis holds mass during first papal visit to Morocco since 1985*. Letöltés dátuma: 2020. 06. 30., forrás: [http://www.rfi.fr/en/middle-east/20190331-pope-francis-holds-mass-during-first-papal-visit-morocco-1985](http://www.rfi.fr/en: http://www.rfi.fr/en/middle-east/20190331-pope-francis-holds-mass-during-first-papal-visit-morocco-1985)
- Smith, L. D. (2020). *Compromising Positions*. Oxford: Oxford University Press.
- Stanley, B. (2018). *Christianity in the twentieth Century*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- The Office of the High Commissioner for Human Rights. (2014). *Press Statement on the visit to the Socialist Republic of Viet Nam by the Special Rapporteur on freedom of religion or belief*. Hanoi: OHCHR.
- UCANewsreporter, H. K. (2020. 06. 30.). *Communist China continues its blitz on crosses*. Letöltés dátuma: 2020. 07. 01., forrás: www.ucanews.com: https://www.ucanews.com/news/communist-china-continues-its-blitz-on-crosses/88601
- Ulickaja, L. (2009). *Daniel Stein, tolmács*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2019). *Overall total population" – World Population Prospects: The 2019 Revision"*. Forrás: UN Development Department of Economic and Social Affairs: https://www.un.org/en/development/desa/population/commission/sessions/2015/sg_report/figure12.asp
- United Nations Statistics Division. (2015). *United Nations Statistics Division*. Forrás: Population by religion, sex and urban/rural residence: <http://data.un.org/Data.aspx?q=religion&d=POP&f=tableCode%3a28>
- WorldWide Religious News. (2013. 11. 29.). *Vigilante group formed in Bangladesh to stop Christian activities*. Letöltés dátuma: 2020. 06. 28., forrás: WorldWide Religious News: <https://wwrn.org/articles/41232/>
- 기자, 김. (2017. 12. 28.). „종교인구 비율 46%로 하락...20대는 30%”. Letöltés dátuma: 2020. 06., forrás: <https://www.yna.co.kr/view/AKR20171228175500005>